

NEKROLÓG

SZAKÁCS FERENC (1933–2021)

PLÉH CSABA

CEU Kognitív Tudományi Tanszék, Budapest, Magyarország

E-mail: vispleh@ceu.edu

Szakács Ferencsel egy nagy nemzedék egyik utolsó tagja búcsúzott tőlünk, ismét emlékeztetve a tudomány és a hivatás képviselőit arra, milyen összetett tudások, emberi szerepek és hivatásbeli elkötelezettségek révén alakult ki a modern tudományos és alkalmazott pszichológia, mint mindenütt, így a magyar közegben is. Szakács Feri – mint 2019-es pályareflexiójában maga is bemutatta – ahhoz a nemzedékhez tartozott, akik egyszerre két okból is nehezített akadályversenyen jutottak el a pszichológiához: osztályidegenek voltak, s nem is volt valódi pszichológusképzés. Többek számára (Szakács Ferenc mellett Illyés Sándor és Szegedi Márton számára is) a „Gyogyón”, azaz a Gyógypedagógiai Főiskolán át vezetett az út a pszichológiához. Szakács a rövid életű gyermeklélektani intézeti Mérei-szemináriumokon is edződve alakította ki mindig megmaradó módszertani érdeklődését. Első publikációja (Illyés és Szakács, 1958) is a

© 2021 Akadémiai Kiadó, Budapest

Méreitől tanult szociometria közvetlen alkalmazása volt, vak gyermekek szociogramjait elemezve. Ez a szociometriai érdeklődése továbbra is megmaradt. Münnich Ivánnal még a Fradi labdarúgóival is végzett szociometriai vizsgálatokat, a nagy Albert korszakában a Ferencvárosnak. Centrális és perifériás szociometriai pozíciójú személyek Rorschach- és frusztrációs teszt profiljait elemezve mutatta ki, hogy vannak jellegzetes projektív következményei a társas elszigeteltségnek (Szakács, 1968).

Szakács Ferenc 1961-től 1998-ig dolgozott a Lipóton, mint az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézetben a Mérei-féle labor egyik vezető pszichológusa. Ez volt Szakács klasszikus korszaka, mind a tudományos termékenységet, mind a formálódó szakma alakulását megteremtő társas és adminisztratív mezők kialakításával. A klinikai pszichológus szakmai szerep kialakulásának minden országban és szakmai kultúrában döntő mozzanata volt az 1960-as években a klinikai pszichológus és a klinikai pszichológia elhelyezése a klasszikus, többnyire biológiai pszichiátria és a többnyire pszichoanalitikus, igen időigényes terápiák világa között. Szakács Ferenc imponáló alkatával, irigylésre méltó eleganciájával kiugró jelenség volt az elnyűtt betegek és a keszeg pszichológusok dominálta ódon épületben. Lenyűgöző kompetenciát sugallt a fiatalok irányába, amint vakító fehér dresszében vonult Füredi Jánossal teniszezni. Az alakuló szakma képének formálásában azt a kicsit technogizáltnak tűnő felfogást képviselte, hogy a klinikai pszichológusnak a medicina világában sajátos, csak rá jellemző kompetenciákat kell felmutatnia. Ahogy maga is átveszi Mérei tanár úrtól ezt a kifejezést, „kunsztokat” kell tudnia. Szakács Ferencet ezeknek a kompetenciáknak a kialakításában az észszerű megoldások és a tudományos, mind elméleti, mind gyakorlati értelemben a klinikus munkáját az akadémikus pszichológiához, főként a személyiséglélektanhoz kapcsoló törekvés jellemezte. A tudományt és a klinikumot össze kell kapcsolni. Ennek a mai értelemben klinikai tudományi törekvésnek megfelelően hozta létre a Lipóton a kifejezetten kutatási célú Klinikai Pszichológiai Kutató Laboratóriumot. A szintén a Lipóton működött Orvostovábbképző Egyetem (később Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem, HIETE) keretében a klinikai pszichológiai posztgraduális szakképzés egyik megszervezője volt. Erről a formáló korszakról Szakács maga úgy számol be, hogy míg Mérei a váteszi lángot adta, Szakács mintegy a kategóriába szervezés és „adminisztratív kodifikálás” feladatát vállalta magára. A „jogszabályok számára (is) definiálnunk kellett a klinikai pszichológia fogalmát” (Szakács, 2019, 397). Ennek az erőfeszítésnek két, korszakot formáló tankönyvét adta ki Mérei-vel (Mérei és Szakács, 1974a, 1974b), s később is kiállt mind szervezeti munkájában, mind írásaiban egy önálló és integrált klinikai pszichológiai diszciplína és szerep mellett (Szakács, 1980a). A Magyar Pszichológus Kamara elnökeként, majd 1996 és 1998 között a Magyar Pszichológusok Érdekvédelmi Egyesületének alapító elnökeként próbálta átmenteni ezt a szakmaformáló attitűdöt a modern kapitalizmus világába.

Ez a szervező munka csak kereteket adott. Szakács a formálódó klinikai eszköztárnak a diagnosztikus oldaláért tette a legtöbbet. Szisztematikus és racionális rendező volt. Ezt az osztályozó törekvést megismertem már szinte első interakciónk alkalmával. A Mérei-laborban szakmai gyakorlaton egy esetreferálásban hasonlítottam össze egy beteg teljesítményét két Wechsler-részpróbán, s arra jutottam, hogy ez feltehetően a parietális lebeny érintettségére utal. Szól a telefon 20 perccel az esetbemutató szeminárium után, és Szakács Feri kérdezi, hogy milyen irodalomra alapozom ezt, neki

fontos gyűjtenie a speciáliszavar-mintákat a Wechsler-eredményekben. Magam szenvedélyes használatiasítás-olvasó vagyok, azóta is. Kis habozás után bevallottam Ferinek, hogy a német Wechsler-doboz tesztkönyvében van ez leírva az apró betűs részben. A példa azt akarja mutatni, hogy milyen erős volt Szakács Ferencben a világos módszertani klasszifikációkra törekvés.

Szakács (1969) ennek a módszerfejlesztésnek a keretében maga is alakította, majd tágabb terjesztésűre formálta a Lipót teszthasználatot segítő *Vademecum* sorozatát (Mérei és Szakács, 1988), kitérve a pszichoterápiák rendszerezésére is (Szakács, 1991). Egyik vezető s maradandó referenciakeretet eredményező kutatási témája az intelligenciadeficitok részletes elemzése volt. Elindult a Wechsler-teszt verbális és performancia részének összehasonlításából (Szakács és Dobossy, 1978), és ezt terjesztette ki egy átfogóbb klinikai intelligencia sorvezetővé (Szakács, 1979a), majd két kiadást is megért, ma úgy illik mondani, hogy evidenciaalapú monográfiát készített az intelligenciadeficitok profiljairól organikus és pszichiátriai zavarokban (Szakács, 1987).

Közben folyt a munka a lipóti kutatólaboratóriumban is. Ennek alapvető kerete a klinikai kutatás kitágítása a személyiség megismerése felé. Szakács Feri egyik jellegzetes témája volt, mintegy összhangban Marton Magda személyiségkonceptiójával, az eleminek deklarált észlelési és emlékezeti működések összekapcsolása a tipológiával. Jellegzetes példája a kritikus fúziós frekvencia kutatása. Szakács laborjában például kimutatták, hogy a férfiak és az extrovertáltak vizuális idői felbontása jobb, mint a nőké, illetve az introvertáltaké (Szakács, 1979b). A kutatólaboratórium vezető témája volt a hazai klinikai pszichológiában kulcsszerepet játszó projektív módszerek mögöttes mechanizmusainak értelmezése. A Rorschach-tesztben mutatott strukturális projekciót Szakács (1980b) összekapcsolta a vizuális kétértelműség, a figura-háttér átbillenések értelmezésével. A Szondi-teszt értelmezési mechanizmusait pedig a személyészlelés és az arcpercepció kísérleti kutatásával kapcsolta össze.

Szakács Ferenc a klinikai és személyiséglélektan oktatói összekapcsolásában a debreceni egyetemen töltött másfél évtizedes munkájában (1977 és a nyolcvanas évek vége között) tette a legtöbbet. Maga is beszámol róla (Szakács, 2019), hogy még a Kelemen Lászlótól Méreihez érkezett hívás vezette el Debrecenbe, s egy debreceni nemzedéket formáló munkássága Hunyady György ottani vezetői szerepe során bontakozott ki.

Személyiséglélektani és klinikai kurzusai, valamint csoportterápiás tréneri munkája mellett ezt a hatást számos máig használt tankönyv tette nemcsak Debrecenben, hanem az egész honi pszichológiában központivá. Kulcsár Zsuzsával a differenciálpszichológiát (Kulcsár és Szakács, 1982) s a személyiséglélektan egészét átfogó többkötetes szöveggűjteményeket szerkesztettek (Szakács és Kulcsár, 1980–1981), melyek két évtized múlva is megjelentek új formában (Szakács és Kulcsár, 2001). Szakács Ferenc (Szakács, 1994, 1998) maga pedig klasszifikátori stílusának megfelelően kiegészítette ezt egy módszerbemutató gyűjtemény kötettel. Ezek a személyiséglélektani kötetek fontos források máig, a személyiséglélektan és a klinikai terület mellett a pszichológiai elmélet, sőt a pszichológiatörténet művelői számára is.

Szakács Ferentől sosem állt távol a modern alkalmazott pszichológia egésze, túl a közvetlen klinikai terület formálásán. Még klasszikus lipóti korszakában fontos köteteket szerkesztett, például a reklámpszichológiáról (Földi és Szakács, 1974) és a kriminálpszichológiáról (Münnich és Szakács, 1977). A Lipótról történt nyugdíjazása után,

1998-tól egy üzleti képzőintézményben talált helyet sokoldalú viselkedéértelmező és szervező tehetségének. Az ÁVF Alkalmazott Magatartástudományi Tanszék vezetője, majd emeritus professzora, rektora. Létrehozta a Magatartástudományi Tanszékét, majd az intézmény rektoraként fejlesztette a komplex viselkedéstudományt. Szervezetpszichológiai tantárgy jegyzetei mellett személyiséglélektani kutatómunkát is végzett. Bemutatták, hogy a sokat emlegetett *A típusú személyiség* nemcsak önmagára veszélyes, hanem a szervezeti kultúrát is a rossz versengések irányába befolyásolja (Szakács és Bánfalvi, 2006; Karcsics és Szakács, 2010).

Szakács Ferenc nem ilyen A típusú személyiség volt. Úgy tudott hatékony lenni a magyar klinikai pszichológia arculatának alakításában, hogy közben nem lenyomott és lihegve versenyzett, hanem osztályozott, és távlatokat adott. Emeritus professzorként is igen nyitott maradt a szakmában. Még a pszichológiatörténeti rendezvényekre is eljárt, s mindig hozott ajándékot. Saját, ironikusan mosolygó tudása mellett régi könyveket.

Szakács Ferenc gazdag életében sok elismerésben is részesült. 1980 és 1985 között a Magyar Pszichológiai Társaság főtitkárhelyettese volt. 1993-ban Ranschburg Pál-emlékérmét, 2019-ben pedig életműdíjat kapott a társaságtól. Sok oktatási díja mellett 2013-ban a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki.

IRODALOM

- Földi, K., & Szakács, F. (Eds) (1974). *Reklámpszichológia. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Illyés, S., & Szakács, F. (1958). A csoportosulás tényezői vak gyermekek közösségében. *Pszichológiai Tanulmányok*, 1, 165–177.
- Karcsics, É., & Szakács, F. (2010). Personality factors of entrepreneurial competitiveness. *Society and Economy*, 32(2), 277–295.
- Kulcsár, Zs., & Szakács, F. (Eds) (1982). *A differenciális pszichofiziológia alapjai*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Mérei, F., & Szakács, F. (1974a/1995). *Klinikai pszichodiagnosztikai módszerek*. Budapest: Medicina.
- Mérei, F., & Szakács, F. (1974b/1995). *A klinikai pszichológia gyakorlata*. Budapest: Medicina.
- Mérei, F., & Szakács, F. (Eds) (1988). *Pszichodiagnosztikai Vademecum I–VI*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Münnich, I., & Szakács, F. (Eds) (1977). *Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Szakács, F. (1968). Szociabilitás-mutatók projektív tesztekben. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 25(4), 564–585.
- Szakács, F. (Ed.) (1969). *Öt klinikai próba. Benton, Lüscher, P.F.T, Szondi, TP. Vademecum sorozat*. Budapest: OIE Pszichodiagnosztikai Laboratórium.
- Szakács, F. (1979a). *Intelligenciavizsgálat a pszichodiagnosztikai gyakorlatban. A MAWI klinikai és igazságügyi alkalmazása*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szakács, F. (1979b). Vizuális Kritikus Fúziós Frekvenciaértékek (VKFF) kapcsolatai személyiségteszt mutatókkal. *Pszichológiai Tanulmányok*, 15, 184–205.
- Szakács, F. (1980a). A klinikai pszichológia helyzete. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 37(6), 640–657.

- Szakács, F. (1980b). Interactions among perceptual characteristics of alternating figure/background (FB) patterns and some personality traits, as well as S responses in the Rorschach test. In Kardos L., Pléh Cs., & Hunyady Gy. (Eds), *Attitudes, interaction, and personality* (pp. 105–112). Budapest: Akadémiai.
- Szakács, F. (Ed.) (1983). *Személyiséglélektani szöveggyűjtemény 4/1–3. Személyiségdimenziók mérése. Táblázatok, ábrák, függelékek*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szakács, F. (1987). *Intelligenciadeficit típusok*. Budapest: Akadémiai.
- Szakács, F. (Ed.) (1991/1998). *Pszichoterápiai Vademecum*. Budapest: Animula.
- Szakács, F. (Ed.) (1994). *Személyiséglélektani szöveggyűjtemény IV/1–3. Személyiségdimenziók mérése*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szakács, F. (1998/2003). Pszichológiai tesztvizsgálatok. In Füredi J. (Ed.), *A pszichiátria magyar kézikönyve* (pp. 155–179). Budapest: Medicina.
- Szakács, F. (2019). Mérei Ferenc és a hazai klinikai pszichológia sztenderdjei. In Pléh Cs., Mészáros J., & Csépe V. (Eds), *A pszichológiatörténet-írás módszerei és a magyar pszichológiatörténet* (pp. 395–400). Budapest: Gondolat.
- Szakács, F., & Bánfalvi, M. (2006). *Vállalkozás- és szervezetpszichológia*. Budapest: ÁVF.
- Szakács, F., & Dobossy, M. (1978). Adatok a verbális és performációs intelligencia viszonyát kifejező MAWI-mutatók (VIQ-PIQ és V/P) klinikai pszichodiagnosztikai alkalmazásához. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 35(3), 226–240.
- Szakács, F., & Kulcsár, Zs. (Eds) (1980–1981). *Személyiséglélektani szöveggyűjtemény 1–2*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szakács, F., & Kulcsár, Zs. (Eds) (2001). *Személyiségelméletek*. Budapest: ELTE Eötvös.